

ב. מדוע הוסיפו רב ושמואל לדברי חמשנה

במשנה פסחים (קט"ז ע"א) שנינו, שבספור יציאת מצרים בליל פסח יש להקפיד על הסדר הבא: „מתחיל בגנות ומסיים בשבת ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה“. לפי זה צריכים בתחלה לספור על חרפתו והשפלתו של ישראל ואחר כך על תחלתו והרמת קרנו, ואח"כ לתגיד את המדרש ל„ארמי אובד אבי וכו'“. התלמוד מפרש „מאי הוא רב אמר מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ושמואל אמר עבדים היינו“. בהגדה של פסח שלנו אנו יוצאים ידי חובת שתי הדעות ואנו מתחילים ב„עבדים היינו“ וממשיכים ב„מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו“, לפני שאנו אומרים „ארמי אובד אבי“. הטעם שאנו מקדימים את ההגדה של שמואל להגדה של רב הוא כנראה בזה, שההגדה של רב מסיימת במלים „ויעקב ובניו ירדו מצרימה“, המשתלבות יפה בדברי המדרש „ארמי אובד אבי וירד מצרימה“. בתלמוד ירושלמי (פסחים פ"י הל' ה') מובאת דעתו של רב, ואילו דעתו של שמואל אינה נזכרת כלל. וכך לשון הירושלמי למשנתו: „רב אמר מתחילה צריך להתחיל בעבר הנהר ישבו אפותיכם וגו' ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וגו'“. נראה לפי זה, כי בארץ ישראל אמרו רק את ההגדה של רב והסמיכו לה את המדרש ל„ארמי אובד אבי“. בכל אופן, גם בארץ ישראל וגם בבבל היו בדעה, כי כדי לקיים „מתחיל בגנות ומסיים בשבת“ יש להקדים מאמר אחר ל„ארמי אובה אבי וכו'“:

והנה תמוה הוא שבכלל יש צורך במאמר אחר. האם בפרשה „ארמי אובד אבי“ לא ניתן ביטוי די הולם גם לגנות וגם לשבת, להשפלת ישראל ולהרמת קרנו? האם אין זה סביר יותר להאזין בדברי חמשנה „ודורש מארמי וכו'“ פירוש למה שנאמר לפני זה: „מתחיל בגנות וכו'“? ואם יטען מי שהוא נגד הנחה זו, שלפיה מיותרות המלים „מתחיל בגנות ומסיים בשבת“, חזורת שאלתנו על המשנה עצמה: מדוע היא רואה צורך בכך שהוא „דורש מארמי אובד אבי וכו'“ בנוסף ל„מתחיל בגנות וכו'“?

הוכחה לכך שהפרשה „ארמי אובד אבי“ מכילה גנות יש למצא בדברי המכילתא לדברים² לפסוק שלפנינו (דברים כ"ו ה'): „רבי שמעון בן יוחאי אומר שבחו של אדם אומרו בקול גמול, גנויו אדם אומרו בקול גבוה“. דברי ר' שמעון מתבהרים ע"י דברי המכילתא לפסוק „ואמרת לפני ה' אלדיך בערתי הקדש מן הבית וכו'“ (דברים כ"ו י"ג): „זו היא שהיה ר' שמעון בן יוחאי אומר שבחו אדם אומר בקול גמול גמול גמול, ואמרו בקול גבוה“. ר' שמעון בן יוחאי מבאר למה נאמר בפרשת בכורים „וענית ואמרת“ (תגיד בקול רם), ואילו בפרשת וידוי מעשר רק „ואמרת“. בלי „וענית“, משמע בקול גמול. ואכן פירושו של ר' שמעון הוא בחינת כפתור ופרח. בידוי מעשר שהאדם מספר בשבחו „בערתי הקדש מן הבית וכו'“ לקיים המצוה עליו לדבר בקול גמול מתוך עניות ושפלות רוח, אבל בפרשת בכורים שעל האדם לספור על השפלתו ושהקב"ה הרימו מעבדות ועשאו לבעל-קרע עשיר, „ויתן לי את

1 כך לפי כ"י אחד בדקדוקי סופרים; בהוצאות שלנו: מאי בגנות.

2 ע' מדרש תנאים לדברים מהדורת רד"צ הופמן.

הארץ הזאת וכו'". עליו לדבר בקול גבוה, וחגה, מדברי המכילתא עולה, כי לדעת ר' שמעון מכילה עצם הפרשה, "ארמי אובד אבי" גנות, ואם כן; מדוע ראן צורך להוסיף את הפרשיות, "עבדים היינו" ו"בעבר הנהר ישבו אבותינו"? — שאלה נוספת: מדוע לא נאמר במפורש במשנה שיש להגיד שתי פרשיות אלה, כשם שהיא מזכירה את הפרשה, "ארמי אובד אבי"? :

נראה על כן, כי אכן בזמן הבית — ובתקופה זו נעשתה העריכה הראשונה של המשנה, כמוכח מ"הלילה הזה כולו צלי" — די היה באמירת הפרשה "ארמי אובד אבי" בלבד, כדי להתחיל בגנותם ולסיים בשבת. אולם שיא השבח הנזכר בפרשה זו כתוב בפסוק, "ויביאנו אל המקום הזה", — זה בית המקדש, לפי הספרא, בו התיחד ישראל עם אלקיו; ויתכן כי משום חשיבות שבת זה מדגישה המשנה: "עד שיגמור כל הפרשה כולה", והכוונה לפסוק זה הכתוב קרוב לסוף הפרשה ("כולה" איפוא לאו דוקא שאינו אומר קרא ד, ועתה פסח הבאתי", השייך לבכורים; ונראה שהמשנה השתמשה כאן בלשון המשנה בכורים פ"ג, מ"ו, ושם בא הלשון פשוטו כמשמעו). אחרי חורבן הבית, ואולי כבר קודם לכן בבבל הושמט מן התכרת, פסוק זה. אך משנה לא זוה ממקומה (השות תולין לב ע"ב). וכדי לקיים גם עכשיו "מסיים בשבת" קבעו אמירת פרשה אחרת, נוספת שהרי "ארמי אובד אבי" כלל גנות אך לא שבת מלא. רב סבור שנקודת הכבוד של הגנות היא ש"מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו", ולפיכך יש לראות את השבת העילי בשחרורנו מעבודה זרה, שאלה הגענו חזרות ליציאה ממצרים, — וזכות זאת עומדת לנו למרות שבית המקדש חרב ועבודת הקודש אינה שלמה. ואילו שמואל מוסיף ל"ארמי אובד אבי" פסוקים מן התורה (דבר' ו', כא—כה) המבטאים את עיקר שבחם של ישראל בכל הדורות ובכל הארצות, והמסתיימים: "ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלדינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כיום הזה".

ג. חלוקת פסוקי התורה לפי "ארבעה בנים"

הפוסקא, כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' " היא ברייתא הנמצאת בכמה שינויים במכילתא (סוף פרשת בא) ובירושלמי פסחים (פ"י הל"ד). נעמוד כאן רק על אחד השינויים התמוהים ביותר, והוא חילופי התשובות הניתנות לבן חכם ולבן תם או טיפש. נעתיק את שתי הנוסחאות זו לעומת זו:

מכילתא

ירושלמי

בן חכם מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ד' אלדינו אותנו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ... תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים.

בן חכם מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלדינו אותנו אף אתה אמר לו בחזק יד הוציאנו ד' ממצרים מבית עבדים ... טיפש מה אומר מה זאת אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יתא עומד מתבורה זו ונכנס לחבורה אחרת.

3. ואף דלפי המסקנא בסוטה ל"ב גנותו דר"ש היינו צערו, ופירש"י דהיינו צרת לבן וכו' מכל מקום למאן דאמר פתח בגנות היינו עבדים היינו גם כן צריך לומר בגנות היינו צער, ואם כן למה לא אמר גנות היינו ארמי אובד אבי? — (מלמד להועיל).